

Zamjenjujući bilo jednu riječ, bilo čitavu rečenicu, skup riječi kadšto je samostalan, a kadšto nije. Samostalan je, kad čini dovršenu izreku, zatim, kad služi kao sintaksni dio rečenice i, napokon, kada je u rečenici uklopljen; a nesamostalan je, kad zamjenjuje t. zv. pomoćne riječi, ukoliko one nemaju funkciju sintaksnog dijela. Tako na pr. u skupu *vodenica na reci* — »na reci nije samostalan skup, jer se njime bliže određuje imenica *vodenica*«¹⁵.

U težnji da nade novi izraz, jezik ne stvara svaki put novu riječ (izvedenicu ili složenicu), nego se kudikamo češće služi kombinacijama i vezama riječi, kojima izražava nove pojmove, misli, predodžbe i nove pjesničke slike. Svako udruživanje riječi teži za tim, da se one sliju u cjelinu, da stvore nov izraz, koji je to vredniji i uspjeliji, što su čvršće srašteni njegovi sastavni dijelovi; ali spajanjem raznih riječi ne stvara se svaki put izraz; u najvećem broju slučajeva iz takvih kombinacija ne nastaje ništa osim besmislice ili ponavljanja onog, što je već mnogo puta rečeno. Pronalaženje takvih spojeva riječi, iz kojih se dade izgraditi nov izraz, nova cjelina, stvaralački je rad, na kome se temelji čitava poezija i filozofija. Nije zadatak poezije, da uzima gotove leksičke skupove, nego da otkriva nove veze riječi i da iz njih iskuje takve cjeline izraza, koje će imati samo jedno i svaki put novo značenje. Stoga se sa stajališta stilističke sintakse i poezije nikako ne može odobriti nasilno razbijanje skupova na pojedine riječi, jer se time razbija ono, što je umjetnik izgradio stvaralačkim radom, nešto, u čemu ima, ne zna se, da li više sreće ili napora. Cijepanjem skupa, u kome riječi čine nedjeljivu pojmovnu ili smisaonu cjelinu, mijenja se sadržaj i smisao ne samo skupa, nego i čitave izreke.

Skupovi, u kojima svaka riječ zadržava nepromijenjeno svoje uobičajeno značenje, — kao što je to u nekim atributsko-imeničkim vezama — dokazuju, da se tu nije uspio ostvariti jedinstven izraz: gdje se god može pridjev odvojiti od imenice, da se pritom ne povrijedi smisao izreke, ondje je on — suvišan. Što je veći broj atributa, to se teže spajaju u cjelinu. Dodaju li se imenici po dva, tri i četiri pridjeva, time se najčešće samo prenatrpava stil praznim, suvišnim epitetima, a izražajnost slabi. Stoga dobri pisci oprezno upotrebljavaju vezu imenice s više od dva atributa.

Novi pojam, nova slika stvaralački je akt, koji nastaje ondje, gdje se riječi, izgubivši svoju semantiku, svoje posebno značenje, stapaju u novi, dotada nepoznati izraz. A gdje riječ živi svaka za se, ondje je izraz mrtav.

¹⁵ A. Belić, O jezičkoj prirodi, § 16.

PITANJA I ODGOVORI

AKUZATIV SG. M. R. ODNOSNE
ZAMJENICE »KOJI«

Pitanje, koje postavljam, nije ni novo, niti je na nj dosada izostao odgovor u gramatikama našega jezika. Pa ipak svakidašnja praksa zahtijeva, da se ovdje s nekoliko riječi na nj osvrnem.

Već je i Maretić (da ne spominjem ostale) rekao u svojoj »Gramatici i stilistici hrvatskog ili srpskog književnog jezika« (Zgb, 1931., str. 122., čl. 143.): »Kad se relativna zamjenica proteže na imenicu muškoga roda, koja znači što neživo, a zamjenica stoji u akuzativu singulara, onda joj *po pravilu* (podvukao M. M.) taj padež glasi: *koji*.«

Radeći kao nastavnik hrvatskog ili srpskog jezika na gimnaziji, koja se nalazi na međi štokavskog i kajkavskog govornog područja, opazio sam, kako mi učenici (pa i oni iz starijih razreda) često griješe upravo u tome, što odnosnu (relativnu) zamjenicu, koja se proteže na imenicu muškoga roda, a znači što neživo, upotrebljavaju pomiješano, čas kako treba, čas opet kao da se ona odnosi na što živo.

Što tako pišu đaci, nije čudo, kad naše dnevne novine veoma često pružaju primjere nepravilne upotrebe akuzativa zamjenice »koji«, iako u njima rade redaktori i korektori sa stručnom spremom, koja bi trebala da u se uključuje i dobro poznavanje našega jezika. Da ne zamaram čitaoce obiljem primjera, navodim samo nekoliko karakterističnih. Tako u »Vjesniku« od 28. IV. prošle godine na strani 5. čitamo: »Ulica Dežea Kostolanjija prolazi onim dijelom Subotice, kojeg je narod nazvao baštenim gradom.« U »Vjesniku« od 11. V. 1953. na str. 1. stoji: »To je naslov članka, kojega donosimo na 3. strani«. Isto tako u »Vjesniku« od 25. VI. 1953. piše: »Neobrazovana, zaostala u tom smislu bila je većina našega naroda, kojega to nije priječilo da se bori za ve-

like ideale...«, pa opet od 26. VII. 1953. na strani 3.: »narod, kojeg pokreću jaki humanitarni motivi, ne može...« 9. VIII. 1953. »Vjesnik« je donio noticu pod naslovom »*Nasip putuje*«. Tu čitamo: »Kod Krumingena, na obali Nizozemske, zatvara se ogromna rupa u nasipu, kojeg je provalio ocean za poznate velike katastrofe od nevremena u veljači o. g. Novi dio, kojeg (na slici) brodovi upravo vuku i guraju na mjesto, gdje...« U istom broju i na istoj strani naći ćemo i ove retke: »Čuveni kanadski ornitolog Artur Cleveland Bent ispričao je jedan zaista dirljiv slučaj, kojeg je vidio na vlastite oči...« i malo dalje »... gnjurac se uklanjao tanetima više od pola sata i za to je vrijeme uspio umaći svakom tanetu, kojeg su ispalili lovci...«

U »Narodnom listu« od 25. VII. 1953. na strani 5. čitamo: »... Otpor, kojeg im to svećenstvo pruža, nastoje protumačiti...« a zatim »... baš taj otpor, kojeg je svećenstvo pružilo...«

Da ne duljim, nego posluživši se još samo primjerom iz jedne diskusije: »...Na osnovu cjelokupnog materijala, kojeg smo čuli...« moramo reći, da po gramatičkom pravilu sve navedene akuzative »kojeg« treba zamijeniti sa »koji«, ali ćemo se svakako upitati, odakle ta nepravilna upotreba akuzativa sing. m. r. odnosne zamjenice.

Prije svega, relativna je zamjenica, po svome vanjskom obliku, pridjev određenog oblika, dakle atribut, odnosno veoma važan dio proširenog atributa, pa se prema tome slaže sa svojim subjektom u rodu, broju i padežu. No i druge promjene imenice, na koju se proteže zamjenica, po zakonu analogije odražavaju se i na zamjenici.

Jasno je, da je nepravilna upotreba akuz. sing. m. r. odnosne zamjenice u Zagrebu i po Slavoniji proširena stoga, što je Zagreb sa svojim kajkavskim »sup-

stratom« daleko od čiste narodne štokavštine. (U Zagrebu se sve više gubi kajkavsko narječje, i u istoj mjeri kvari štokavski govor, što je potpuno normalno zbog neprestanog priliva stanovnika izvana.) U samom kajkavskom narječju odavno se već počela gubiti razlika za akuzativ sing. imenica, koje znače što živo, od onih, koje znače što neživo. U NRH velik dio područja, gdje se govori štokavski, otpada na posavski govor, o kojem dr. Stjepan Ivšić (u RADU J. A., knj. 196., str. 138., 15), uspoređujući ga s kajkavskim narječjem, u točki c) veli: »U posavskom se govoru upotrebljava gdje-gdje genitiv mjesto akuzativa i od imenica m. r., koje znače što neživo, na pr.: (posici) *rásta* (mjesto *hrast*), (poredio) *posla* (mjesto *posao*) i dr. Mislim, da se ovaka služba genitiva mogla razviti na isti način, na koji se razvila u kajkavskom narječju, t. j. iz težnje, da bi se akuzativ razlikovao od nominativa.«

Poznato je, da je u praslavenskom, pa i u starocrkvenoslavenskom akuzativ imenica muškoga roda — bez obzira na to, znači li ta riječ što živo ili neživo — bio jednak nominativu, dakle: nisu se razlikovale dvije spomenute kategorije imenica. Pa i u našim starim spomenicima sve do 16. stoljeća nalazimo još pored genitiva-akuzativa stari oblik nominativ-akuzativ i za imenice, koje znače što živo.

U svojem djelu »Le slave commun« A. Meillet dao je tumačenje pojavi upotrebe genitiva mjesto akuzativa singulara muškog roda za imenice, koje znače što živo. Ta se upotreba razvila analogijom prema deklinaciji singulara ličnih zamjenica »ja« i »ti«, koje su već u praslavenskom imale jednake genitive i akuzative »mene« i »tebe«, a osobito prema zamjenici »tko«, »što«. Zamjenica »tko« ima akuzativ jednak genitivu »koga« i odnosi se samo na živa bića; »tko« nema ženskoga roda, te nam tako objašnjava, zašto samo imenice muškoga roda mogu u singularu imati genitiv jednak akuzativu. »Tko, što« za-

pravo je arhaizam iz vremena, dok u indoevropskom još nije bilo ženskoga roda pridjeva, imenica i zamjenica kao posebne kategorije, nego je postojala samo podjela na živa bića i stvari (neživo), odnosno na aktivnu klasu (masculina) i pasivnu (neutra).

Tako je zakon analogije djelovao, da se vanjski oblik imenica, ali samo onih, koje znače što živo, mijenja prema zamjenicama. Na području kajkavskog narječja i posavskih govora taj je proces pošao dalje, pa se već M. A. Reljković u svojoj gramatici borio protiv upotrebe genitiva singulara mjesto akuzativa imenica m. roda, koje znače što neživo.

No takva upotreba vjerojatno se razvila iz homonimnih paralela, koje su, podčinjavajući se formalnoj analogiji, dovele do sistematskog izbacivanja iz upotrebe starog akuzativa singulara muškoga roda.

Svi smo mi, naime, kao djeca puštai *zmaja* (od papira), jahali *drvenog konja*, a i sada čitamo »Ježa«, »Kerempuha« it.d.

Tako i u navedenim primjerima iz naše dnevne štampe imenica »narod« ima funkciju agensa, iako je gramatički više pojam nego grupa ljudi, a kamoli konkretna aktivna osoba (predikat joj, međutim, daje karakter nečega živoga).

Kako vidimo, zakon analogije, koji nekolicini morfoloških oblika pomaže da se razviju u razgranat sustav, ujedno ruši i stare, ustaljene forme, pa i one, što ih je sam izgradio. Tako je bilo s našim akuzativom singulara imenica muškoga roda, koje znače što živo. Taj se akuzativ razvio pod utjecajem ličnih zamjenica, a kada se stala gubiti razlika među kategorijama imenica, koje znače stvari ili živo biće, novi akuzativ počeo je djelovati na svoj atribut — relativnu zamjenicu te potiskuje stari akuzativ, koji je bio jednak nominativu.

Ali, kao što rekoh, danas još uvijek vrijedi pravilo našeg književnog jezika, koje sam prema Maretićevoj gramatici citirao u početku svoga izlaganja.

Malik Mulić

ZNAČENJE GLAGOLA IGRATI

U dopisu, koji je dobilo uredništvo »Jezika« s potpisom »Ljudi od kazališta« (cf. rubriku Pitanja i odgovori u br. 1-1953.-54.) nalazi se i ova rečenica: »Na premijeri... čuli smo iz usta glumice, koja igra Gigu Barićevu, ovu rečenicu...«

Glгол igrati vrlo je star u hrvatskom ili srpskom jeziku, nalazi se i u svima slav. jezicima, a to znači, da je živio i u praslavensko doba. U našoj pisanoj književnosti upotrebljavao se od najstarijih vremena i u svom historijskom razvitku razvio je mnogostruka značenja i bogatu rekciju. Mi ćemo ovdje promotriti taj glгол samo u značenju lat. *ludere*, kako ga nalazimo u rječniku Mikaljinu, Voltidžijinu i Vukovu. U prenesena ili metaforička i u druga njegova značenja (*saltare*, *tanz*, *plesati*) ne ćemo ovdje dirati, isto tako ostavit ćemo po strani refleksiv *igrati se*, koji je vrlo običan u govoru i pismu.

U značenju lat. *ludere*, njem. *spielen* nalazimo glгол *igrati* već u Transitu, u M. Držića, Nalješkovića, Budinića, Kašića, da spomenemo samo književne spomenike 16. i 17. stoljeća. U svom razvitku glгол se javlja u ovim sintaktičkim svezama: *igrati igru* ili *igre*, *igrati karte*; *igrati mačke* (vrsta igre), *lopte*; *igrati na lopte*, *na karte*, *na kocke*; u Dubrovniku su se pomiješale obje posljednje konstrukcije, pa se govori *igrati* (ili običnije *igrati se*) *na karata*; *igrati za novac* ili *za novce*; *igrati o zaklad* i u naše vrijeme pri igranju karata: *igrati na pr. sedmicu*, *deveticu*, *kralja* (t. j. baciti kartu iz ruke na igrači stol).

Igrati u značenju *glumiti* javlja se prvi put u pisanoj knjizi kod slavonskog pisca 18. stoljeća Antuna Kanižlića u primjeru: Ludaci (t. j. histriones) ovi igraše jednu prikazu prid carom (cf. ARj. s. v. *igrati* pod e) i u Voltidžijinu rječniku (*agire*, *spielen*). Maretić u Jezičnom savjetniku s. v. *igrati* kaže, da sveza *igrati ulogu* može podnijeti, i pritom se poziva na

upotrebu slične sveze u spomenutom primjeru iz Kanižlića. U novije vrijeme glгол *igrati* bez objekta u značenju *glumiti* postao je kod nas vrlo običan, pa se često čuje i piše na pr. N. N. dobro pjeva, ali slabo igra. Tome nitko ne može zamjeriti. Međutim, prema njem. *der Schauspieler N. N. spielt den Hamlet* ili franc. *Il joue Hamlet* glгол *igrati* počeo se u tom značenju upotrebljavati i u našem jeziku, pa se govori i piše: N. N. igra Hamleta. Tako se nalazi i u Ristić-Kangrginu rječniku s. v. *spielen* pod 2. U tome se išlo i dalje, pa se prema njem. *der Sch. hat den Hamlet gegeben* i kod nas čuje: *Glumac N. N. je odlično dao Hamleta*. Takve sveze nisu u duhu našega jezika i treba ih se kloniti. Mjesto *igrati* i *dati* u spomenutom značenju treba upotrebljavati glгол *glumiti*, koji poznaje već Baraković, a ima ga u svom rječniku Stulli, ili glгол *prikazati* (*prikazivati*), koji se u tom značenju nalazi već u B. Kašića i Džona Palmotića. I Maretić u Jezičnom savjetniku preporučuje glгол *prikazati* u značenju *glumiti* navodeći, da ga ima Mikalja i Stulli. Napominjem, da i glгол *predstavljati* u značenju njem. *darstellen* poznaju već naši pisci 18. stoljeća.

Stoga bi spomenuta rečenica iz dopisa »Ljudi od kazališta« pravilno glasila: »Na premijeri... čuli smo iz usta glumice, koja glumi (predstavlja, prikazuje) Gigu Barićevu, ovu rečenicu...«

R.

POSUDITI I POZAJMITI (UZAJMITI)

Gotovo svakoga dana možemo čuti oba ova, odnosno sva tri glagola: *posuditi* i *pozajmiti* (*uzajmiti*). Glгол *posuditi* (*posuđivati* i druge izvedenice) upotrebljavaju domaćice, kad jedna drugoj posuđuju razne kućne potrepštine; radnici i seljaci, kad jedan drugome posuđuju svoje orude; čuju se u knjižnicama (*posudbene knjižnice!*) kod posuđivanja knjiga; prijatelj prijatelju posuđuje čak i odjevne predmete i t. d., i t. d.